

پیشگیری اجتماعی و وضعی: دو کلید واژه ی اساسی در ادبیات انتظامی

اسماعیل تاتاری بله سور^۱

دریافت مقاله : ۱۳۹۹/۱۰/۰۳

پذیرش مقاله : ۱۳۹۹/۱۲/۰۹

چکیده

پیشگیری اجتماعی از جرم، راهبردی است که در جریان آن برنامه های پیشگیرانه توأم با رسمیت شناختن حقوق بنیادین فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شهروندان اعمال می شود. این قسم از پیشگیری که می توان از آن به پیشگیری از رهگذر توسعه اجتماعی نیز تعبیر کرد، در تلاش است تا با برقراری عدالت اجتماعی، از وجوه بزه پیشگیری کند. در مجموع اقدامات پیشگیرانه اقداماتی هستند که هدف اصلی آنها اقدام موثر علیه عوامل و فرآیندهایی است که باعث بزهکاری می شود. این اقدامات باید نقش تعیین کننده داشته و اقداماتی جمعی باشند به این مفهوم که بخش عمده ای از جامعه را دربرگیرد و قبل از وقوع جرم انجام شود. هدف از تحقیق حاضر مطالعه پیشگیری اجتماعی و وضعی به عنوان یکی از اصول اساسی در پیشگیری از جرایم است. تحقیق به شیوه تحلیلی-توصیفی صورت گرفته و برای جمع آوری اطلاعات از منابع متعدد استفاده شده است. در نتیجه پیشگیری اجتماعی به طور مستقیم و غیرمستقیم بر شخصیت افراد تاثیر میگذارد تا از سازماندهی فعالیت خود، حول محور انگیزه های بزهکارانه پرهیز کنند. پیشگیری اجتماعی، مجموعه اقدامهای پیشگیرانه ای است که بر کلیه محیطهای پیرامون فرد که در فرایند جامعه - پذیری نقش داشته و دارای کارکرد اجتماعی هستند، تاثیر میگذارد. این روش پیشگیری از جرم با تمرکز بر برنامه های تکمیلی، سعی در بهبود بهداشت زندگی خانوادگی، آموزش و تربیت افراد، مسکن، فرصتهای شغلی و اوقات فراغت و... دارد تا محیطی سالم و امن با افرادی سالم و امن ایجاد نماید.

کلمات کلیدی: پیشگیری اجتماعی، وضعی، جرم، انتظامی

Social prevention and status are two basic keywords in law enforcement literature

Esmaeel Tatari

Abstract

Social crime prevention is a strategy in which preventive programs are implemented that recognize the fundamental cultural, economic and social rights of citizens. This type of prevention, which can also be interpreted as prevention through social development, seeks to prevent crime by establishing social justice. In general, preventive measures are measures whose main purpose is to take effective action against the factors and processes that cause delinquency. These measures should play a decisive role and be collective measures in the sense that they cover a large part of society and are committed before a crime occurs. The purpose of this study is to study social and situational prevention as one of the basic principles in crime prevention. The research was conducted in an analytical-descriptive manner and various sources were used to collect information. As a result, social prevention directly and indirectly affects the personality of individuals to avoid organizing their activities around the axis of criminal motives. Social prevention is a set of preventive measures that affect all the environments around the individual that are involved in the socialization process and have a social function. This crime prevention method, focusing on complementary programs, tries to improve the health of family life, education and training of people, housing, job opportunities and leisure, etc. to create a healthy and safe environment with healthy and safe people.

Keywords: social prevention, status, crime, disciplinary.

مقدمه

پیشگیری مؤثر از جرم، مقتضی سیاست گذاری جامع و برنامه محور و لحاظ جوانب مختلف و مطالعات مقدماتی گسترده است. بعلاوه، اثربخشی بیشتر هر برنامه ای متوقف بر این است که بر سوژه مجرمانه یا منطقه مشخصی تمرکز داشته باشد. سرقت از اماکن ویلایی و تفریحی به عنوان یکی از پرشمارترین جرائم یکی از این سوژه هاست که تدوین برنامه اختصاصی پیشگیری را طلب می کند. به لحاظ مفهوم شناختی تفاوت های ظریفی بین «ورود غیرمجاز به اماکن» و «سرقت از اماکن» و حتی بین انواع اماکن وجود دارد و قطعاً بر سیر پژوهش اثرگذار است. برای مثال گزارش دفتر مقابله با جرم سازمان ملل^۱ در پرسشنامه های خود از چند نوع سرقت از اماکن نام می برد؛ سرقت از شرکت، دفاتر، تاسیسات نظامی، کانتینر، داخل خودرو، خانه های ویلایی و تفریحی، دستگاه فروش اتوماتیک (وندینگ)، مزرعه محصور... (بیابانی و صابری تولایی، ۱۳۹۴؛ ص ۸). طبیعتاً وضعیت و روند جرم در خصوص هر مکان، با مکان دیگر متفاوت است. بهترین برنامه پیشگیری از سرقت از اماکن برنامه ای است که بر انواع مبتلابه و پرشمار سرقت تمرکز کند و معطوف به هر مکان خاص با تمام اوصاف محیطی آن باشد (کوهنژاد^۲ و همکاران، ۲۰۱۲: ۳۲).

پیشگیری وضعی به عنوان یکی از روش های پیشگیری، به مجموعه ی تدابیری اطلاق می شود که کاهش و حذف موقعیت ها و فرصت های ارتکاب جرم را سرلوحه ی اقدامات خود قرار داده است. یکی از دلایل اقبال به این نوع پیشگیری، ناکارآمدی پیشگیری اجتماعی است. این نوع پیشگیری، هرچند فرایند گذر از اندیشه به عمل را با مانع مواجه می کند، اما خود با موانع و محدودیت هایی همراه است که کارایی آن را کم رنگ می نماید (بابایی و نجیبیان، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

پیشگیری اجتماعی که از مؤلفه هایی مشخص کمک می گیرد از اقداماتی تشکیل می شود که بر انواع محیط های پیرامون فرد تأثیر می گذارد و همه ی این محیط ها در فرآیند جامعه پذیری و اجتماع پذیری یک فرد نقش داشته و دارای کارکرد اجتماعی هستند (عباسی و قربانی، ۱۳۹۵: ۱۶۰).

روش

هدف از تحقیق حاضر مطالعه پیشگیری اجتماعی و وضعی به عنوان یکی از اصول اساسی در پیشگیری از جرایم است. تحقیق به شیوه تحلیلی-توصیفی صورت گرفته و برای جمع آوری اطلاعات از منابع متعدد استفاده شده است.

مفهوم پیشگیری

با توجه به تاریخ و شیوه های مبارزه بشر با پدیده جرم، جرم شناسان پیشگیری از جرم را به دو گونه پیشگیری کیفری و پیشگیری غیرکیفری تقسیم کرده اند، اصطلاح پیشگیری از جرم در معنای وسیع خود شامل اقدامات کیفری و

^۱. UNODC

^۲. Kuhns

غیر کیفری برای خنثی کردن عوامل ارتکاب جرم و کاهش بزهکاری می‌شود ولی در مفهوم مضیق پیشگیری فقط تدابیر غیر کیفری را شامل می‌شود. پیشگیری از جرم از جمله مسائلی است که ذهن بسیاری از اندیشمندان و حقوقدانان داخلی را به خود معطوف ساخته است. و در این راستا به صورت جسته و گریخته از سوی سازمانهای قضائی راهکارهایی در جهت پیشگیری از جرم ارائه گردیده که در نهایت به دلیل عدم توفیق در نیل به اهداف معنونه و عدم کاهش آمار جنائی به دست فراموشی سپرده شده است. بررسی علل این ناکارآمدی مقوله ای است که در این مقاله بدان پرداخته می‌شود (صفاری، ۱۳۹۰: ۳۲).

پیشگیری از جرم^۱ در لغت به معنای جلوی موردی رفتن، هشدار دادن از وقوع چیزی آمده است. در جرم شناسی، پیشگیری به معنای "به جلوی تبهکاری رفتن" با استفاده از تکنیک های گوناگون از جمله هشدار دادن و آگاهی بخشی با منظور ممانعت از وقوع بزهکاری است. گسن در تعریف اصطلاحی آن می نویسد "مراد از پیشگیری هر فعالیت سیاست جنایی است که غرض انحصاری یا غیر کلی آن تجدید حدود امکان پیش آمد مجموعه اعمال جنایی از راه غیر ممکن الوقوع ساختن یا لغت و دشوار نمودن و یا احتمال وقوع آنها را پایین آوردن است. بدون اینکه به کیفر یا اجرای آن متوسل شد (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۷: ۵۱).

پیشگیری ابتدایی

پیشگیری ابتدایی عبارت از مجموعه وسایلی است که معطوف به تغییر شرایط جرمزای اطرافیان به طور کلی اعم از طبیعی و اجتماعی می باشند. به عبارت دقیق تر، پیشگیری ابتدایی راهکارهایی است که از طریق زمینه های اجتماعی و اقتصادی و دیگر زمینه های سیاست عمومی تلاش می کند. این حالت، به ویژه بر موقعیت جرم زا و علل ریشه ای ارتکاب جرم تأثیر می گذارد. هدف اصلی، ایجاد امیدوارکننده ترین شرایط برای زندگی است که شامل آموزش خانواده، ایجاد مسکن، استقلال و سرگرمی می باشد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۹: ۵۴).

پیشگیری ثانویه

معطوف به مداخله برای پیشگیری از لحاظ گروه ها یا جمعیت های در معرض خطر جرم است. این امر شامل شناخت زودهنگام شرایط جرمزا و نفوذهایی است که بر این شرایط اعمال می شود. برای این گروه ها می توان تدابیری خاص اندیشید؛ تدابیر حمایتی در خصوص کودکان خیابانی، کودکان متعلق به خانواده های معتاد و بی سرپرست یا بد سرپرست (اسحاقی، ۱۳۹۴: ۲۱).

پیشگیری ثالث

^۱. prevention

معطوف به پیشگیری از تکرار جرم در خلال اقدامات فردی برای سازگاری مجدد اجتماعی یا خنثی نمودن بزهکاران پیشین است. پیشگیری از تکرار جرم توسط پلیس و دیگر عوامل نظام عدالت کیفری صورت می گیرد؛ تدابیر مربوط از ضمانت اجرای قضایی رسمی تا بازپروری مجرم و زندانی کردن. در بسیاری از اوقات به دلیل محدودیت ضمانت اجرای مبتنی بر اصلاح و درمان، این نوع پیشگیری به تدابیر سرکوبگرانه تنزل پیدا می کند (صفاری، ۱۳۹۰؛ ص ۴۴).

پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی

یکی از طبقه بندی های پیشگیری غیر کیفری، پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی است. پیشگیری اجتماعی، علل و عوامل اجتماعی مؤثر بر ظهور جرم را مد نظر داشته و با توجه به عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و تأمین حقوق اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و... سعی در کاهش و یا از بین بردن جرم دارد. پیشگیری وضعی یا موقعیتی عمدتاً به وضعیت های پیش جنایی یعنی آخرین وضعیتی که بزهکاری در آن تحقق می یابد و با ارائه اقداماتی در جهت سخت و دشوار نمودن وقوع جرم و یا افزایش خطراتی بیشتر برای مجرمان به پیشگیری از جرم مبادرت می ورزد (قورچه بیگی، ۱۳۹۰: ۱۷۱).

پیشگیری وضعی

اقدامات وضعی برای پیشگیری از جرم دارای تاریخ طولانی است. حرز که در حقوق جزا از اهمیت زیادی برخوردار است، نوعی نماد پیشگیری وضعی است. علت تشکیل مجازات در سرقت حدی از نظر جرم شناسی این است که مالک اقدامات احتیاطی وضعی را انجام داده و با این وجود سرقت رخ داده است. در دوران اخیر پیشگیری وضعی با قدمت حدود ۳۰ سال از منظر جرم شناسی مورد کنکاش و تحقیق قرار گرفته است. جرم شناسان بیان کرده اند که انجام یک سری اقدامات تامینی منتهی به کاهش جرائم و مجازات ها می شود. از سال ۱۳۷۰ کارخانه های خودرو سازی، خودرو های خود را مجهز به سیستم ضد سرقت نمودند و این اقدام جدا از اینکه یک اقدام تامینی برای جلوگیری از سرقت است؛ یک پیشگیری وضعی نیز است. بنابراین نمادهای وضعی و موقعیتی می تواند سهم بسزایی در کاهش جرم داشته باشند. به همان اندازه که تغییر شخصیت بزه کار مشکل است به همان نسبت تغییر محیط پیرامونی جرم را حل می کند. به همین علت است که پیشگیری وضعی را بزه دیده مدار است. هدف در پیشگیری وضعی تأثیر گذاری غیر مستقیم بر انتخاب فرد دارد بنابراین پیشگیری وضعی بر پیرامون جرم نظارت و کنترل دارد (قورچه بیگی، ۱۳۸۸: ۶۱).

فرض بر این است موجود انسانی علل اصول معقول و اصول گرا است، انسان ها در هر زمینه ای دست به محاسبه می زنند و مطمئناً مرتکب ریسک و خطر شدید نمی شوند، اگر بپذیریم که به قول بنتام که بزه کاران از اصل بزه کاری حسابگری استفاده می کنند و به دنبال سود هستند با بالا بردن هزینه ای جرم از سود آنها کاسته می شود و به این علت بزه کاران از ارتکاب جرم خودداری می کنند بنابراین فرضیه اصل پیشگیری وضعی بر این استوار است که مجرم یک منطق حسابگر دارد.

ایجاد تغییر در اوضاع و احوال خاصی که انسان متعارف در آن اوضاع و احوال ممکن است مرتکب جرم شود، به صورت بالا بردن هزینه ها، سخت کردن ارتکاب جرم، خطرناک کردن محل ارتکاب جرم و به عبارتی بکارگیری مجموعه تدابیری که فرصت مناسب ارتکاب جرم را کاهش می دهد و در وضعیت پیش جنایی مداخله می کند، می گویند (پرویری، ۱۳۹۳: ۶۵).

خصوصیات پیشگیری وضعی

- ۱- این اقدامات مربوط به جرائم خاصی است. مثلاً در جرائم غیر عمدی پیشگیری وضعی معنا ندارد.
 - ۲- هدف اقدامات وضعی تحت تاثیر قرار دادن پیرامون جرم است.
 - ۳- در پیشگیری وضعی به دنبال خطر ساز کردن یا پر هزینه کردن اقدامات مجرمانه هستیم، مانند نصب دزد گیر، استقرار پلیس و نصب نرده و حفاظ
 - ۴- پیشگیری وضعی باعث شفافیت جرم می شود و عواقب آن بیان می شود، بنابراین با ایجاد محدودیت و مانع در سر راه بزه کار وقوع جرم برای او پر هزینه می کنیم. اما تردیدی وجود ندارد که آن دسته از بزه کارانی که سود و ضرر برای آنها مهم نیست، مانند بزه کاران مجنون و یا طفل پیشگیری وضعی اثر گذار نیست (صفاری، ۱۳۹۱: ۴۱).
- #### ارکان پیشگیری وضعی

- ۱- ارتکاب جرم بر اساس انتخاب گزینه معقول جرم و بر پایه محاسبه منطقی صورت می گیرد.
- ۲- در خصوص بزه کاران اتفاقی (در اثر یک حادثه در وضعیت ارتکاب جرم قرار می گیرند) و بزه کاران مزمن (بزه کاران تکرار کننده جرم یا بزه کاران به عادت) دست به انتخاب می زنند یعنی قدرت انتخاب دارند پس می توانند شامل پیشگیری وضعی باشند. اما درباره بزه کاران صغیر و دیوانه بکارگیری تدابیر پیشگیرانه وضعی غیر منطقی و غیر قابل دفاع است.
- ۳- گزینه ارتکاب یا عدم ارتکاب جرم در وضعیت پیش جنایی، یعنی وضعیت ما قبل از ارتکاب جرم اتخاذ می شود.
- ۴- توجه به شرایط فیزیکی تغییر شرایط فیزیکی محل در تاثیر پیشگیری وضعی و کارآمدی آن مؤثر است.
- ۵- توجه به عوامل کلان مانند کنترل تقارن زمانی و مکانی بزه کار و بزه دیده در پیشگیری از جرم مؤثر است و در یک محل معین فرصت ارتکاب جرم تابع متغیر خاصی است.
- ۶- ارتکاب جرائم سبک در آینده مقدمه و زمینه ساز ارتکاب جرائم شدیدتر است.

عده ای از اطفال در دوران طفولیت با جرائم سبک شروع می کنند و وقتی وضعیت آنها منترل نشد در آینده مرتکب جرائم سنگین تری می شوند، به همین خاطر در پیشگیری وضعی عقیده بر این است که به کوچک ترین جرم باید پاسخ داده شود و این دیدگاه ناشی از نظریه پنجره های شکسته است (حسن زاده، ۱۳۹۰).

فنی شدن پیشگیری وضعی

در کشور های صنعتی پیشگیری وضعی در قالب یک تجارت در آمده است، در مقابل امنیت عمومی که در صلاحیت دولت است، دولت ها به لحاظ مسائل اقتصادی، اجتماعی و به لحاظ دیدگاه جرم شناسی بخش خصوصی را وارد مسائل کیفری کرده اند و پیشگیری از جرم را به بخش خصوصی واگذار کرده است. بدین ترتیب شاهد شکل گیری امنیت خصوصی در مقابل امنیت عمومی هستیم. مانند استخدام محافظ پیشگیری خصوصی فقط در جنبه خصوصی ارتباط پیدا می کند و حق مجازات را ندارد. البته پیشگیری خصوصی امکان دارد که به جرم تبدیل شود، یعنی بین دفاع شخصی و دفاع مشروع تفکیک قائل نشویم. یعنی افراد فقط حق دارند در مقابل تجاوزات فقط در حدود قانون از خود دفاع کنند و حق ندارند برخلاف قانون به دفاع بپردازند. کشیدن سیم خاردار ایراد ندارد اما برق وصل کردن به آن مجاز نیست. قانون گذار سعی می کند موارد مجاز و غیر مجاز را احصاء کند. اگر دفاع از حالت منفعل خارج شود و حالت فعال به خود بگیرد و برای دیگران موقعیت خطرناک ایجاد کند و باعث ایجاد خطر شود تردیدی وجود ندارد که ما در پیشگیری وضعی برای دیگران مشکلی را ایجاد کرده ایم (قورچه بیگی، ۱۳۸۸: ۴۳).

مفهوم پیشگیری اجتماعی

تعاریف متعددی از پیشگیری اجتماعی از جرم ارائه شده است. مرکز بین المللی پیشگیری از جرم، پیشگیری اجتماعی از جرم را به این نحو تعریف کرده استص "هر چیزی که بزهکاری، خشونت و ناامنی را از طریق هدف گیری موفقیت آمیز علل شناخته شده جرم (از طرق علمی) کاهش دهد" (رحمت، ۱۳۸۵: ۶۰).

دولت آفریقای جنوبی نیز در سال ۱۹۹۸ تعریف مشابهی را ارائه کرده و پیشگیری اجتماعی از جرم را "کاهش عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی زمینه ساز انواع خاصی از جرائم" دانسته است. کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی نیز پیشگیری اجتماعی را به نحو آتی تعریف کرده استص "پیشگیری اجتماعی عبارت است از تدابیر و روش های آموزشی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی دولت، نهادها و سازمان های غیردولتی و مردمی در زمینه سالم سازی محیط اجتماعی و محیط فیزیکی برای حذف یا کاهش عوامل اجتماعی وقوع جرم" (پیس، ۱۳۹۲: ۲۴).

اما، اداره پیشگیری از جرم دادگستری استرالیا تعریف زیر را از پیشگیری اجتماعی از جرم مطرح کرده است. "پیشگیری اجتماعی از جرم به دنبال پیشگیری از بزهکاری از طریق تغییر جامعه به جای تغییر در محیط فیزیکی است.

بنا بر این تدابیر پیشگیری اجتماعی ابزارهایی را برای استفاده در تلاش برای کاهش رفتار مجرمانه از طریق تغییر شرایط اجتماعی به جوامع ارائه می دهند" (رحمت، ۱۳۸۵: ۶۷).

در همه تعاریف فوق، تغییر شرایط اجتماعی به عنوان راهبرد اصلی پیشگیری اجتماعی شناخته شده است. لیکن به نظر می رسد که در خصوص مصادیق و محتوای شرایط اجتماعی اختلاف دیدگاه وجود داشته باشد. در تعریف ارائه شده توسط دولت آفریقای جنوبی، شرایط اجتماعی به عوامل اجتماعی و اقتصادی و محیطی، تعبیر شده است. در حالی که تعریف ارائه شده توسط کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی شرایط اجتماعی را در محیط اجتماعی و محیط فیزیکی خلاصه کرده است. اما اداره پیشگیری از جرم دادگستری جنوب استرالیا اساساً اصلاح محیط فیزیکی را از مصادیق پیشگیری اجتماعی نمی داند. با دقت نظر در تعریف های فوق می توانیم تعریف زیر را برای پیشگیری اجتماعی از جرم ارائه دهیم. پیشگیری اجتماعی از جرم مجموعه تدابیر و اقداماتی است که هدف آن حذف یا کاهش خطر عوامل اجتماعی و اقتصادی و محیطی جرم است" (بابایی، ۱۳۸۷).

این شکل از پیشگیری اساساً بر بسیج اشخاص و گروه هایی استوار است که می توانند در خصوص رفع موانع مشارکت عمومی در توسعه پایدار و ایجاد جوامع سالم و پایدار کمک کنند. این راهبرد پیشگیری، عموماً شامل پیروی از سیاست های منسجم اجتماعی و برنامه های توسعه ای است که می توانند به برنامه های بین نهادی تبدیل شده و منافع جامعه بزرگتر را تامین کنند، از قبیل بخش های اشتغال، آموزش و پرورش، طراحی شهری، مسکن، بهداشت، حمایت از جوانان، رفع محرومیت اجتماعی، پلیس و دادگستری. در بستر نظم و امنیت، مناسب ترین سیاست ها و برنامه های توسعه اجتماعی آنهایی هستند (که عوامل خطر را که به بروز بزهکاری و رفتارهای خشونت آمیز و محرومیت اجتماعی کمک می کنند) مورد هدف قرار دهند (پیس، ۱۳۹۲).

ویژگی های پیشگیری اجتماعی

در کنار این نظریه که علل جرم اجتماعی هستند، دیدگاهی رشد کرده است که بطور روز افزون بر علل اقتصادی - اجتماعی و فرصت های جرم تمرکز دارد مثلاً مکتب شیکاگو از نیمه دوم دهه ۱۹۶۰ برنامه هایی را در مورد پیشگیری اجتماعی از جرم در شیکاگو طراحی و اجرا کرد (بابایی، ۱۳۸۶).

مطابق فلسفه زیربنایی این رویکرد، تمام مردم چنانچه در اوضاع و احوال خاص واقع شده و فرصت جرم را به دست آورند، مرتکب بزه خواهند شد. این دیدگاه، همکاری بین سازمان های رفاه و تامین اجتماعی، دولت و جامعه مدنی و حمایت بزهکاران بالقوه را برای موفقیت پیشگیری ضروری می داند. در این دیدگاه، هنجارمندی جرم (یعنی تلقی جرم به عنوان امری عادی در جامعه) نیز پذیرفته شده است (بر خلاف گروهی که بزهکاران را اقلیتی بیمار می دانند که هنجارهای جامعه را نقض می کنند). تحقیقات اخیر در سطح بین المللی نشان می دهند که تعداد محدودی از عوامل خطر، در بسیاری از جرائم نقش ایفا می کنند، اهم این عوامل خطر عبارتند از (بابایی و نجیبیان، ۱۳۹۰).

- فقر و توسعه نیافتگی ناشی از محرومیت اجتماعی خصوصاً در مورد نوجوانان؛

- خانواده های نامناسب و از هم پاشیده، خشونت و اختلافات خانوادگی؛

- جا افتادن فرهنگ بزهکاری در جامعه؛

- وجود وسایل تسهیل ارتکاب جرم مانند سلاح گرم و مواد مخدر؛

- تبعیض و محرومیت ناشی از جنسیت، نژاد و سایر شکل های بی عدالتی؛

- تباهی مناطق اطراف شهری و مرزهای اجتماعی؛

- نظارت ناکافی بر اماکن و دسترسی به اموالی که جابجایی و فروش آنها راحت است.

این عوامل ما را در مورد دو نکته اساسی هشیار می کند. مطلب اول آنکه، کودکان و نوجوانان باید موضوع ضروری و نخست تمرکزهای پیشگیری از جرم باشند. بسیاری از عواملی که منجر به جرم می شوند همان هایی هستند که مداخلات اوان کودکی را می طلبند. پیشگیری از جرم در بسیاری از موارد به پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان تعبیر می شود. دومین مطلب آن است که محیط مصنوعی (در مقابل محیط طبیعی) می تواند بر جرم تاثیر گذار باشد و بنابراین می تواند به منظور کاهش سطح جرائم مورد جرح و تعدیل قرار گیرد.

این عوامل ما را در مورد دو نکته اساسی هشیار می کند. مطلب اول آنکه، کودکان و نوجوانان باید موضوع ضروری و نخست تمرکزهای پیشگیری از جرم باشند. بسیاری از عواملی که منجر به جرم می شوند همان هایی هستند که مداخلات اوان کودکی را می طلبند. پیشگیری از جرم در بسیاری از موارد به پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان تعبیر می شود. دومین مطلب آن است که محیط مصنوعی (در مقابل محیط طبیعی) می تواند بر جرم تاثیر گذار باشد و بنابراین می تواند به منظور کاهش سطح جرائم مورد جرح و تعدیل قرار گیرد (تن و سلطانی، ۱۳۹۵: ۳۷).

رویکرد پیشگیری اجتماعی از جرم، تقویت روابط اجتماعی، افزایش سطح کنترل غیررسمی اجتماعی و در نتیجه بازدارندگی بزهکاران بالقوه و بالفعل از ارتکاب جرم، است. پیشگیری اجتماعی از جرم بر ساختن کسانی تمرکز دارد که در خطر بزهکاری قرار دارند و احساس یکپارچگی کمتری را با جامعه می کنند. طرحی مانند مراقبت همسایگی می تواند به منظور تقویت دفاع غیررسمی در جامعه برای توقف جرم و افزایش نظارت مورد استفاده قرار گیرد. راهبرد مدرن پیشگیری اجتماعی از جرم یک جنبش حرفه ای و مدنی است که به وسیله دولت پایه گذاری و پشتیبانی شده و ظرفیت دفاع اجتماعی را بالا می برد. پیشگیری اجتماعی از جرم مجموعه اهدافی است برای مهار تاثیر علل جرم، کاهش خطر بزه دیدگی، افزایش امنیت کلی اجتماع و بنا بر این بهبود کیفیت زندگی و تامین حقوق

بشر. بنا بر این، راهبرد پیشگیری اجتماعی از جرم به توسعه اقتصادی، کار و کسب امن و کاهش خسارت اخلاقی و مادی ناشی از جرم، کمک می کند. هزینه اقدامات پیشگیری از جرم باید به عنوان سرمایه گذاری تلقی شود و بازگشت این سرمایه از طریق بهبود امنیت عمومی متجلی می شود. راهبرد پیشگیری اجتماعی از جرم در صورتی موثر خواهد بود که به عنوان بخشی از سیاست اجتماعی محلی اجرا شود. پاسخ های اثربخش محلی به چالش های جرم در سطح منطقه ای و محله ای باید برقرار شود (جلالی فراهانی، ۱۳۹۴).

واژه "پیشگیری اجتماعی از جرم" می تواند بر تمام برنامه هایی اعمال شود که سعی در تغییر شرایط یا الگوهای رفتاری، ارزش ها یا خود انضباطی برای کاهش احتمال وقوع بزهکاری دارند. برخی تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم عبارتند از: برنامه های حمایت مالی از والدین، آموزش اوان کودکی، حمایت ویژه از کودکان محروم، برنامه های تبلیغی برای تغییر تمایل مردان برای استفاده از خشونت در روابط خانوادگی و امثالهم (شیری و نجفی ابرند آبادی، ۱۳۹۶: ۹۰).

ابعاد پیشگیری اجتماعی

با توجه به نگرش های متفاوت نسبت به عوامل اجتماع ی جرم، تقسیم بندی های مختلفی از پیشگیری اجتماعی ارائه شده است:

- ۱- پیشگیری اوان کودکی یا پیشگیری رشدمدار؛
 - ۲- پیشگیری از طریق رویکرد توسعه اجتماعی؛
 - ۳- پیشگیری از طریق تمرکز بر نهادهایی مانند مدرسه یا مشاغل به جای تمرکز بر افراد؛
 - ۴- پیشگیری از طریق انحراف مسیر بزهکاری گروه های در معرض خطر؛
 - ۵- پیشگیری از طریق تغییر ارزش های اجتماعی توسط رسانه های مکتوب و غیر مکتوب (محمدی، ۱۳۹۳).
- بر اساس ماده ۶ لایحه پیشگیری از جرم که برای تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم شده است، در زیر مجموعه شورای عالی پیشگیری از جرم، سه کمیسیون تخصصی پیشگیری از جرم تشکیل خواهد شد. یکی از این کمیسیون ها، کمیسیون پیشگیری اجتماعی است که پیشنهاد شده زیر نظر معاون اول ریاست جمهوری و با شرکت مسئولان دستگاه های ذیربط تشکیل شود.

در ماده هفت لایحه مذکور وظایفی برای کمیسیون پیشگیری اجتماعی بر شمرده شده است که اهم آنها عبارتند از:

- ۱) ایجاد هماهنگی میان نهادهای مربوط در زمینه مقابله با عوامل اجتماعی جرم از قبیل نابرابری در بهره مندی از فرصت ها و امکانات مادی و معنوی، مهاجرت های بی رویه، فقر، بیکاری، ترک تحصیل، طلاق و ...
 - ۲) تلاش برای تحکیم بنیان خانواده، حمایت از خانواده های بی سرپرست، بدسرپرست، نیازمند و افراد در معرض خطر آسیب های اجتماعی.
 - ۳) برنامه ریزی در زمینه بهداشت روانی و سلامت جسمی به ویژه در خصوص نوجوانان و جوانان.
 - ۴) کوشش برای ایجاد محیط مناسب برای رشد فضایل اخلاقی و تقویت باورهای دینی و ترویج فرهنگ پیشگیری از وقوع جرم از طریق خانواده، مدرسه، مراکز علمی و مذهبی و رسانه های گروهی با استفاده از توانائی ها و ظرفیت های آنها.
 - ۵) اتخاذ تدابیر مناسب برای کاهش خسارت های مادی، معنوی و عاطفی ناشی از جرم و کمک به بزه دیدگان نیازمند حمایت های ویژه.
 - ۶) کمک به تأسیس و تقویت نهادهای غیردولتی، انجمن ها و تشکل های مردمی در زمینه پیشگیری از وقوع جرم.
 - ۷) توسعه فرهنگ پیشگیری مشارکتی و جلب مشارکت مردم برای سرمایه گذاری در امر پیشگیری از جرم و تأمین امنیت (معظمی، ۱۳۸۶؛ ص ۱۱۰).
- توسعه اجتماعی از طریق هدف قرار دادن مسائلی مانند والدین ناسازگار و بی توجه، قلدری و فرار نوجوانان از مدرسه، جرم را کاهش می دهد. توسعه اجتماعی نوعاً بر خانواده هایی که از نظر اقتصادی محروم هستند، تمرکز می کند. تلاش های مربوط به توسعه اجتماعی علاوه بر پیشگیری از جرم، کل جامعه و توسعه اقتصادی آن را بهبود می بخشد (نجفی ابرند آبادی، شیری و محمد نسل، ۱۳۸۹: ۶۲).
- اما باید به خاطر داشت که هیچ یک از عوامل خطر یا فرصت های محیطی مستقیماً منجر به فعالیت مجرمانه نمی شود، بلکه تعامل جمعی برخی از عوامل خطر منجر به افزایش جرم می شود. این امر ما را متوجه می کند که تمام برنامه های پیشگیری از جرم حتی اگر جرم معینی را نیز مورد هدف قرار دهند، صد درصد موفق نیستند. بعلاوه موارد گوناگونی وجود دارند که (از طریق عوامل مختلف خطر مرتبط با جرائم متفاوت)، بر اثر بخشی اقدامات پیشگیرانه تاثیرگذار هستند. به عنوان مثال، فقر و بی عدالتی اجتماعی با قوت بیشتری در مورد خشونت میان افراد نسبت به جرائم دیگر، قابل پیشگویی است. راهبرد پیشگیری از جرم افریقایی جنوبی به درستی به این نکته اشاره کرده و می گوید ص جرم فقط یک چیز نیست بلکه چیزهای زیادی است. انواع مختلفی از جرم وجود دارد، منافع مختلفی برای انگیزش بزهکاران وجود دارد و بنابراین علت ها و راه حل های متفاوتی برای این مسئله چند وجهی وجود دارد. علل اصلی تجاوز جنسی و سوء استفاده جنسی از کودکان با علل ریشه ای جرائم یقه سفیدی و رشوه

خواری تفاوت دارد و علل هر دو دسته از این جرائم با علل سرقت وسایل نقلیه متفاوت هستند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷؛ ۶۰).

ارزیابی پیشگیری اجتماعی

۱- برخلاف پیشگیری وضعی، تدابیر پیشگیری اجتماعی به دنبال پیشگیری از جرم از طریق تحول اجتماعی به جای تغییر در محیط فیزیکی است. اقدامات پیشگیری اجتماعی ابزارهایی را برای کاهش رفتار مجرمانه از طریق تغییر شرایط اجتماعی برای جامعه فراهم می کند. هدف این پیشگیری تقویت الزامات عمومی، افزایش سطح کنترل اجتماعی و در نتیجه ممانعت از بزهکاری بالفعل یا بالقوه است. تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم می تواند بر کسانی که در خطر بزهکاری قرار دارند، تمرکز کنند تا آنان احساس انسجام بیشتری با جامعه پیدا کنند. به همین ترتیب تدابیر پیشگیری اجتماعی می تواند با هدف تقویت دفاع غیر رسمی در جامعه برای مهار جرم بکار گرفته شوند. به عنوان مثال، هدف برنامه مراقبت محله ای، افزایش دفاع شخصی افراد در برابر جرم است. با مراقبت افراد نسبت به یکدیگر، الزامات اجتماعی تقویت شده و نظارت افزایش پیدا می کند. در نهایت معلوم شده است که حاشیه نشینی، تبعیض و محرومیت اجتماعی اغلب در مرکز رفتار بزهکارانه قرار دارند.

۲- تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز می تواند همانند تدابیر پیشگیری وضعی "انتشار منافع" را به همراه داشته باشند. به عنوان مثال تشویق نوجوانان به ادامه تحصیل موجب سازگاری بیشتر آنان با محیط مدرسه و تشکیل شبکه حمایتی از دوستان مدرسه ای خواهد شد.

۳- پدیده جابجایی در مورد پیشگیری از جرم کمتر اتفاق می افتد. در توضیح این نکته باید گفت که تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز همانند پیشگیری وضعی از جرم ممکن است منجر به جابجایی جرم شوند. اما تمرکز پیشگیری وضعی از جرم سطحی تر از پیشگیری اجتماعی است و عموماً کاری به این مطلب ندارد که چرا افراد مرتکب جرم می شوند. پیشگیری اجتماعی از جرم بیشتر به قلب مسئله جرم حمله می کند. در این صورت جابجایی (لااقل از حیث نظری) در پیشگیری اجتماعی کمتر از پیشگیری وضعی است زیرا جرم به عنوان پی آمد اجتناب ناپذیر سازمان اجتماعی تلقی نمی شود. بر عکس، جرم به عنوان محصول یک جامعه ستمگر، ناکارآمد و چندپاره است؛ مسئله ای که پیشگیری اجتماعی از جرم فعلاً به دنبال کاهش آن است.

نقاط ضعف پیشگیری اجتماعی شامل مواردی به شرح زیر است:

- پیشگیری اجتماعی از جرم بیشتر بر کاهش جرائمی که بطور مستقیم شهروندان و جوامع را در خطر قرار می دهند، هدایت شده است ضمناً این نوع از پیشگیری تمام اعمال هماهنگ و هدف دار در برابر اشکال خاصی از جرم را در بر نمی گیرد (مانند جرائم سازمان یافته یا انواع خاصی از جرائم مرتبط با مهاجرت بین المللی) در ۲۹ اکتبر ۲۰۰۰

برنامه پیشگیری از جرم کمیسیون اروپایی اجرای یک سیستم متفاوت پیشگیری از جرم را الزامی کرد. این برنامه مقرر می‌دارد که اثربخشی پیشگیری اجتماعی و جامعه محور در برابر جرائم روزمره که مستقیماً احساس امنیت عمومی را تحت تاثیر قرار می‌دهد، ثابت شده است. اما، در برابر چالش‌های جدید ناشی از جرائم سازمان یافته، جرائم سازمان یافته بین‌المللی و تروریسم، پیشگیری اجتماعی کارآیی چندانی ندارد و دولت‌های عضو باید اولویت توسعه مهارت‌های حرفه‌ای اعضای پلیس و مشارکت ملی و بین‌المللی را در دستور کار خویش قرار دهند.

- هر چند که پیشگیری اجتماعی از جرم، اساسی‌تر است لیکن مشاهده آثار و نتایج آن به مدت زمان کم و بیش طولانی نیاز دارد. این امر موجب می‌شود که با تغییر دولت‌ها سیاست‌های پیشگیری اجتماعی از جرم دستخوش تزلزل شده و بسیاری از برنامه‌ها به بهانه‌های مختلف بدون نتیجه رها شوند. ضمناً حرکت در راستای رویکرد اجتماعی پیشگیری از جرم با مقاومت‌های زیادی روبرو می‌شوند. در بسیاری از موارد، دولت‌ها به تبلیغ کنترل موثر از جرم از طریق رویکرد سیستم عدالت کیفری ادامه می‌دهند. این امر اغلب مرتبط با فشار عمومی است که به دنبال مجازات‌های شدیدتر برای بزهکاران است و پیشگیری از جرم را مسئولیت منحصر دولت می‌داند. برخی دولت‌ها دریافته‌اند که تاکید بر پیشگیری اجتماعی و یا حتی پیشگیری وضعی، از نظر سیاسی کاری خطرناک است. این مسئله منجر به مباحثات فراوانی میان محافظه‌کاران و لیبرال‌ها شده است. محافظه‌کاران در تبلیغات خود "کوبیدن جرم" را عنوان می‌کنند در حالی که لیبرال‌ها به دنبال پیشگیری اجتماعی از جرم هستند (رایجیان اصلی، ۱۳۸۹).

نتیجه‌گیری

پیشگیری اجتماعی به عنوان یکی از مصادیق پیشگیری غیر کیفری شامل اقداماتی است که بر کلیه‌ی محیط‌های موثر در جامعه پذیری فرد و همچنین محیط‌هایی که دارای کارکرد اجتماعی هستند تاثیر گذار است این پیشگیری را به پیشگیری رشد مدار و پیشگیری جامعه محور تقسیم نموده‌اند به کارگیری و اعمال عملکرد از این روش‌های پیشگیری با چالش‌های درونی و بیرونی رو به رو است که منبع‌شان ساز و کارهای درونی این پیشگیری و نهاد‌های متولی آن است.

شکل‌گیری فرهنگ پیشگیری از جرم در سطح جامعه در دو دهه گذشته، موجب شده است تا قانون‌گذار نیز در کنار جرم‌انگاری و کیفرگذاری در قوانین مختلف، همواره ماده یا موادی را به پیشگیری از جرم اختصاص دهد. در همین راستا، برنامه پنجم توسعه که تعیین‌کننده خط مشی حرکت جامعه به سوی توسعه در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و قضایی است، با استفاده از راهکارهای پیشگیرانه تلاش کرده است با هدف کاهش زمینه‌ها و شرایط وقوع جرم و نیز پیش‌بینی تدابیری جهت عدم تکرار جرم، جهت‌گیری متفاوتی را نسبت به قوانین پایین دستی داشته باشد و به عبارت دیگر، رویکرد کنشی را مقدم بر واکنش‌هیئت حاکم قرار دهد. در این نوع نگرش، با تاکید بر نقش آموزش اعضای جامعه از طریق رسانه که مهم‌ترین عامل تاثیرگذار در رفتار حقوقی جامعه به شمار می‌رود،

توجهی جدی به کاهش عناوین مجرمانه و دعاوی، استانداردسازی ضمانت اجراهای کیفری و جایگزین کردن ضمانت اجراهای غیر کیفری موثر و روزآمد از قبیل انتظامی، انضباطی، مدنی، اداری و ترمیمی شده است، پیشگیری اجتماعی و وضعی یکی از اساسی ترین مواردی است که می تواند در این زمینه یاریگر باشد. پیشگیری از جرم نیاز به یک دیدگاه چند بعدی و یا ترکیبی به جرم و نحوه ارتکاب آن دارد. پیشگیری موثر از جرم یکی از مفاهیم اصلی و کلیدی در سیاست جنایی است و نیل به آن از یک طریق یا از یک رهیافت و منظر خاص به جرم و ارتکاب آن میسر نخواهد بود. بنابراین بهترین نوع پیشگیری، پیشگیری اجتماعی می باشد زیرا پیشگیری اجتماعی ابتدا علل و عوامل ارتکاب جرم را به طور دقیق و زیر بنایی مورد بررسی و تدقیق قرار می دهد و سپس سیاست گذاری و برنامه ریزی های میان مدت و بلند مدت خود را در راستای کاهش انگیزه های مجرمانه انجام می دهد. یعنی پیشگیری اجتماعی در صدد از بین بردن علل و عوامل ارتکاب جرم است تا جرم از ریشه نابود گردد. بنابراین ابتدا پیشگیری اجتماعی و سپس پیشگیری وضعی و کیفری.

منابع

- اسحاقی، محمد. (۱۳۹۴). رویکرد استراتژیک به پیشگیری از جرم، مجموعه مقالات پیشگیری از جرم و شیوه، همایش قوه قضائیه، مرکز مطالعات و انتشارات معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم قوه قضائیه. تهران.
- بابایی، محمد علی. (۱۳۸۶). تقریرات دوره کارشناسی ارشد جرم شناسی پیشگیری؛ قزوین، انتشارات دانشگاه بین المللی امام خمینی.
- بابایی، محمد علی و نجیبیان، علی. (۱۳۸۷). تعامل پلیس و نهادهای جامعه‌ی در پیشگیری از جرم. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم؛ تهران.
- بابایی، محمد علی و نجیبیان، علی (۱۳۹۰). چالش های پیشگیری از جرم، مجله حقوقی دادگستری.
- بیابانی، غلامحسین و صابری تولائی، علی. (۱۳۹۴). «عنوان پیشگیری از سرقت از اماکن با تاکید بر پیشگیری وضعی». فصلنامه علمی و ترویجی کارگاه، دوره ۲، شماره ۲۳.
- پرویزی، رضا. (۱۳۹۳). پیشگیری وضعی و نقش آن در پیشگیری از قتل؛ پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق و جزا؛ دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد تبریز.
- پیس، کن. (۱۳۹۲). جایگاه پیشگیری نخستین از جرم در انگلستان، ترجمه مهدی صبوری پور؛ مجله حقوقی دادگستری (۲۰۱۱).
- تن، کیون هون و سلطانی، علی. (۱۳۹۵). پیشگیری از طریق طراحی محیط، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ۳(۵)، ۴۳-۷.
- جلالی فراهانی، امیر حسین. (۱۳۹۴). پیشگیری وضعی از جرایم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر؛ مجله فقه و حقوق، ۶(۱۴)، ۹۸-۶۷.

- حسن زاده، محمد. (۱۳۹۰). خانواده و پیشگیری از جرم، مجموعه مقالات ارسالی اولین همایش ملی پیشگیری از جرم، انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ناجا، ۲(۱)، ۳۷-۱۱.
- رحمت، محمدرضا. (۱۳۸۵). نقش طراحی محیط در پیشگیری از جرم، فصلنامه علمی پژوهشی گواه، ۸(۹)، ۵۴-۷۶.
- شیر، محمد و نجفی ابرندآبادی؛ علی حسین. (۱۳۹۶). بررسی لایحه پیشگیری از جرم با رویکرد انتظامی-قضایی؛ فصلنامه پیشگیری از جرم، ۳(۴).
- صفاری، علی. (۱۳۹۰). مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم، چاپ دوم، تهران انتشارات تحقیقات.
- صفاری، علی. (۱۳۹۱). انتقادات وارده بر پیشگیری وضعی. مجله تحقیقات حقوقی، ۸(۴).
- قورچه بیگی، مجید. (۱۳۸۸). تحلیل فرایند طراحی و اجرای برنامه های پیشگیری وضعی از جرم، تهران، نشر دانش.
- قورچه بیگی، مجید. (۱۳۹۰). پیشگیری وضعی به مثابه یک وظیفه اخلاقی، فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۶(۱۲)، ۱۶۱-۱۷۰.
- محمدی، داوود. (۱۳۹۳). قوه قضاییه و پیشگیری از جرم، مجموعه مقالات قوه قضاییه و پیشگیری از جرم؛ ۱۱(۵)، ۵۴-۲۱.
- معظمی، شهلا. (۱۳۸۶). پیشگیری جرم شناختی. فصلنامه پژوهشی تحلیلی آموزشی مجد، ۲(۵).
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین؛ شیر، عباس و محمد نسل، غلامرضا. (۱۳۸۹). بررسی لایحه پیشگیری از وقوع جرم. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ۳۲(۱۶).
- Kuhns, Kristie R., and Blevins, Joseph B. (۲۰۱۲). "Understanding Decisions to Burglarize from the Offender's Perspective." The University of North Carolina at Charlotte Department of Criminal Justice & Criminology. ۱-۴۵(۱۲).